

Roma Bončkutė
Klaipėdos universitetas

Recenzuojama:

Jurgis Ambraziejus Pabrėža,
Taislius augyminis I–223

Vilnius: Lietuvių kalbos institutas,
2009, 388 p., 1 elektron. opt. diskas. ISBN 978-609-411-024-5

Domas Kaunas,
Bibliotheca Georgii Comitis de Plater.
Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos
kultūros ir mokslo paminklas

Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla,
2012, 294 p. ISBN 978-609-459-081-8

Romano *Džiunglės* autorius Uptonas Sinclairis „visą skyrių – kiekvieną mažiausią detalę ir kiekvieną emociją“¹ savo galvoje „parašė“ per vieną vakarą, neplanuotai patekęs ir užsibuvęs netoli Čikagos skerdyklų buvusiam JAV lietuvių saliuone, kur tuo metu vyko vestuvės. Man mintys apie Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taislių augyminį* pradėjo dēliotis, kai perskaičiau Domo Kauno monografiją *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas* (toliau – *Bibliotheca*).

Taisliui augyminiui ir *Bibliothecai* pasirodžius, paaiškėjo naujų faktų, leidžiančių permąstyti XIX amžiaus pirmųjų trijų dešimtmečių kultūrininkų užmojus, pavyzdžiui: lietuvių ir žemaičių inteligentijos ugdymo projektus, bebrestančią mokslinių tyrimų centro (akademijos) steigimo būtinybę, joje planuotus atlikti tyrimus, apie latvių ir prūsų kalbos vartojimą kuriant lietuvių rašomąją kalbą.

¹ Subačius 2012, 14.

1. JURGIS AMBRAZIEJUS PABRĖŽA, *TAISLIUS AUGYMINIS*. Sovietiniais laikais toks tekstų rengimo būdas kaip diplomatinis rankraščio perrašas, perteikiantis daug originalo kalbos ir rašybos bruožų, buvo gana nepopuliarus. Dabar senieji tekstai, patekę į kompiuterinę terpę, diplomatinį šaltinių publikavimą beveik pavertė įprastu dalyku.

Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos botanikos veikalo *Taislius augyminis* rengimo spaudai grupę sudarė ne du ir ne trys žmonės: įvadinius straipsnius parašė Ramunėlė Jankevičienė ir Giedrius Subačius; rankraštį šifravo Rima Dirsytė, Aurelija Gritėnienė, Ona Kažukauskaitė, Rita Šepetytė, Aurelija Tamošiūnaitė; parengė Kažukauskaitė ir Elona Marija Ložytė; perrašą kompiuteriu tvarkė Nijolė Vinikaitė; apipavidalino Rokas Gelažius; maketavo Saulius Juozapaitis; fotografavo Vytenis Šležys, Marius Tamulionis, Edita Valintėlienė; kompaktinę plokštelę programavo Tamulionis. Projektui vadovavo ir iššifruotus perrašo tekstus atidžiai sutikrino Šepetytė.

Knygos kokybei įtakos turėjo ir ilgametės Subačiaus atliktos Pabrėžos raštų kalbos studijos. Pirmoji jų publikuota 1996 metais²; vėliau mintys apie jo rašomosios kalbos projektus įtvirtintos 1998-aisiais parašytoje monografijoje *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*³. Pirmųjų Subačiaus tekstų apie Pabrėžos kalbą tyrimo rezultatai buvo ir aptariamąsios knygos atrama. Jis, pats gerai perpratęs Pabrėžos rašomosios kalbos sistemą, jos kaitą, galėjo suteikti daug vertingų patarimų, igudusia akimi peržiūrėti parengtus tekstus. Rengiant knygą laikytasi principo: pirma gerai iširti, tik tada spausdinti.

Pirmąjį veikalo tomą sudaro: Šepetytės pratarmė (p. 7), įvadiniai straipsniai: Subačiaus „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taislius augyminis*“ (1843) (p. 9–28) ir Jankevičienės „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taisliaus* botaniniai komentarai ir paaiškinimai“ (p. 29–47), dalies rankraščio perrašas (p. 49–361), rankraščio aprašas (Kažukauskaitė ir Ložytė; p. 363–368), parengimo principai (Šepetytė; p. 369–370), komentarai (Šepetytė; p. 371–388) ir kompaktinė plokštelė. Knygos formatas beveik atkartoja rankraščio formatą *in folio*, „išlaikytas eilučių skaičius puslapyje ir rašmenų skaičius eilutėje; antraščių bei kitų teksto dalių santykinė vieta puslapyje; rašmenų santykinis dydis; palikti pabraukimai; paraštėse išlaikyti prieraišai – lenkiški vardai bei autoriaus pastabos“ (p. 369).

Pratarmėje primenama, kad 2008 metais Pabrėžos *Taislius augyminis* buvo įtrauktas į „UNESCO programos *Pasaulio atmintis* Lietuvos nacionalinį registrą kaip nacionalinės reikšmės dokumentinio paveldo objektas“ (p. 7), trumpai aptariama klaidingo rankraščio pavadinimo ir idėjos publikuoti rankraštį istorija, padėkojama prisidėjusiems.

Įvadinis Subačiaus straipsnis supažindina skaitytoją su originalia Pabrėžos rašyba, jos raida. Tai labai svarbu būsimam skaitytojui, nes knyga rašyta ilgesnį laiką, tad esti ir senesnės, ir naujesnės rašybos atvejų. Rašydamas apie veikalo ortografiją, įvado autorius stengiasi ne tik konstatuoti tam tikrus rašybos atvejus, bet rasti pa-

² Subačius 1996, 10–113.

³ Subačius 1998.

aiškinimų, kodėl galėta apsispręsti dėl naujesnio rašmens, sudėtingesnės raiškos. Subačius akcentuoja Pabrėžos įsitikinimą, jog „žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu“ (p. 21), – tai citata iš 1835 metais rašyto laiško Jonui Krizostomui Gintilai. Bet veikalo pratarinėje Pabrėža nurodo vartojas latvių kalbos žodžius („padiejau žoodi łaatwyszka Kooks“, p. 57), o Jankevičienė rašo, jog augalų pavadinimams šis ėmė ir prūsiškus žodžius (p. 37). Perskaičius Kauno knygą, matyti, kad trečiuoju XIX amžiaus dešimtmečiu ne tik Simonas Daukantas, bet ir Jurgis Plateris⁴ latvių kalbą laikė lietuvių kalbos tarpe, todėl jos žodžius galima būtų naudoti gaivinant ir turtinant lietuvių rašomąją kalbą. Subačius rašo:

Suvokdamas, kad žemaičių ir lietuvių kalba skiriasi nuo latvių ir prūsų kalbų, Daukantas taip pat suvokė anksčiau tai buvus vieną kalbą. Ir toks istorinis žinojimas vėlgi kreipė Daukanto mintį dabartinę bendrinę kalbą bent iš dalies modeliuoti pagal tai, kas buvo. Būdamas nuoseklus kalbos grynintojas, vengęs slavizmų, germanizmų, prūsų ir latvių kalbų žodžius vartojo sąmoningai⁵.

Kaunas mini, kad Plateris turėjęs Heinricho Medemo latvių kalbos gramatiką *Lotavica grammatica* (1737), Gotthardo Friedricho Stenderio latvių–vokiečių kalbų ir atvirkštinį žodyną (1789) (p. 86). Stenderio žodyne jis rado užsilikusį Platerio autografa:

Kitoje lapelio pusėje vertikaliai juodu rašalu įrašytas fonetikos srities bandymas – Latviškų ir žemaitiškų raidžių tarties lentelė (*Tabella porównywająca // litery lotewskie ze // žmudzkiem w wy-//mawianu*). Žemiau šio pavadinimo stulpeliu priešpriešiais surašyti 14 raidžių tarimo atitikmenys. Pastabos ar kokio apibendrinimo nėra. Nepaisant lakoniškumo, radinys papildo nuovoką apie gramatikos autoriaus darbo metodus ir nurodo naudotą latvių leksikos šaltinį – G. F. Stenderio žodyną (p. 87).

Tad Platerio „akiratyje buvo ne tik knygos prūsų kalba“, bet ir pati kalba (p. 87).

Tikėtina, kad 1833 metais, kai Plateris po kelionės (kartu su Simonu Stanevičiumi) ir pažinties su Karaliaučiaus universiteto profesūra (tikrai žinoma, kad susitiko su Martinu Ludwigu Rhesa) atvyko į Rygą, jis bendravo ne tik su Rygos liuteronų kunigu Hermannu Frey'umi ar Juozapu Simforijonu Mieleška (p. 77), bet ir su Daukantu. Detalesnės ateities studijos galėtų atskleisti, kaip šie vyrai matė Lietuvos ateitį ir planavo savo veiklą. Manytina, kad 1834 metų Daukanto kelionė į Lietuvą, atostogos Kretingos vienuolyne, ten atlikti darbai (primintina, kad tuomet Juozas Butavičius perrašė *Istoryje Zemaytyszka*⁶) buvo tik dalis bendrojo jų sumanymo. Galbūt, Daukantui viešint Kretingoje, ten lankėsi ir Plateris (jis turėjo aprašęs knygų pagal Pabrėžos biblioteką; p. 77) – arba vienas, arba su Stanevičiumi, kur *in corpore* galėjo būti svars-tomi Žemaičių lituanistų projektai. Gal todėl minėtajame 1835 metų laiške Gintilai

⁴ Domas Kaunas knygoje siekia įtvirtinti pavardės rašymą išlaikant originalo formą *Plateris*, atsisakant fonetinės rašybos *Plia-teris*.

⁵ Subačius 1993, 64–65.

⁶ Subačius 1996, 79.

Pabrėža ir rašė, jog „žemaitis niekada nesutars dėl kalbos su lietuviu, nei su prūsu ar latviu“: Daukantui ir Plateriui laikantis priešingos nuomonės nebuvo lengva vienam ginti savąją. Tačiau, nors ir nepersigalvojęs, rašydamas botaniką stokojo ir, kad ir ne itin dažnai, vartojo prūsiškus bei latviškus žodžius.

Jankevičienė įvadiniame tekste „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taisliaus* botaniniai komentarai ir paaiškinimai“ aptaria veikalo genezę, kontekstą, originalumą, struktūrą, augalų vardų pateikimą, akcentuoja prigijusius ir iki šiol vartojamus terminus, aptaria veikale pasitaikančius nesklandumus bei išliekamąją darbo vertę. Nurodoma, kas veikale nauja, – pavyzdžiui, kad autorius „[k]ai kuriuos darželiuose auginamų augalų vardus pateikia savitai: jeorgija (jurginas), misturcija (nasturtė), nagatka (medetka), pilyponas (tulpė)“ (p. 33). Vaistinius augalus Pabrėža pavadino „atsižvelgdamas į tinkamumą gydymui“ (p. 33). Be to, vardus imta ir iš senosios lietuvių mitologijos, istorijos (pavyzdžiui, „*Sesleria* gentį [62] Pabrėža pavadino birutėne, greičiausiai prisimindamas Palangos vaidilutę Birutę“, p. 37), o naujos genčių rūšys buvo žymimos susiejant su Žemaitija (pvz., „*Astrantia samogitica*“, „*Epilobium samogitanum*“, p. 33).

Raštijos ir kultūros istorikams itin įdomi Pabrėžos pratarmė „Prajows Weykała“. LKŽe nurodomi net trys žodžio *prajovas* homonimai: pirmasis – „keistas, nenatūralus dalykas, nepaprastas reiškiny, stebuklas“, o trečiasis – „pranašas, aiškiaregys, skelbėjas“ (LKŽe). Pabrėža ir jo šalininkai, be abejo, suvokė, kad skaitytojams pateikiamas darbas yra tiek stebuklingas, tiek pranašingas, nes lenkiška kalba „powysaam jau bėggas musó žemiej“ (p. 53) ir atėjo laikas prikelti lietuvių (žemaičių) kalbą – sakoma, kad maža yra neprotingų, manančių priešingai. Galima pastebėti, kad vėlesniuose Daukanto darbuose randame Pabrėžos *Taisliuje augyminiame* pasitaikančios leksikos, terminų. Įdomu tik, ar 1834 metais Daukantas kai kuriuos žodžius buvo nusirašęs, ar vėliau laiškuose klausinėdavo terminų. Pavyzdžiui, Pabrėža rašo: *Kiausziety* (p. 79); *Šzyrdiety* (p. 80); *Payłgoutyny* (p. 80), o Daukantas *Pamokime a'pe auginimą taboku – kiausziety⁷; szirdiety⁸; pałgūtini⁹*. Tačiau mokslinės terminologijos kūrimo istorija būtų atskiras darbas.

Veikalo pratarmėje Pabrėža atkuria teksto istoriją. Prisimindamas visus svarbiausius atlikto darbo etapus, jis gana gausiai vartoja jusliškumą žyminčius veiksmožodžius: „Nóupat mažwaykiistys móna ómžiaus miliedamos žoleeliesy yr medeelusy [...] igawau daug dydesni miliejma tuugi Augimiu“ (p. 52); „pradieju geysti žemaytyszka-my Lyzówiwy parasziity Augmyniiczy“ (p. 52); „Trokszdams tada anou [herbariumą] padauginty“ (p. 54). Mokslo siekis, noras pasitarnauti bendruomenei – Pabrėžos žodžiais tariant, „Dydis geydymys prisyslaugity Žemaytems pažadyna móni at paraszi-ma to Weykała“ (p. 51) – buvo tarsi Dievo įsakymas, apreikštas sapne: „Ćzion yszpól món prisypažinty, jog ikrytau (pagal pyrmiaus datiiryma móna sapniey) i dóuby“ (p. 52). Autorius ne trokšta šlovės, bet tarnauja Dievui ir savo *pašalio* žmonėms, kad kiekvienas „pramóokits“ galėtų savo krašto augalus pažinti, tikisi, kad kada nors

7 [Daukantas] 1847, 11.

9 [Daukantas] 1847, 12.

8 [Daukantas] 1847, 11.

atsiras rašytojų *žemaitinių*, parašysiančių farmakologijos vadovėlį (p. 61). Pabrėžos adresatas utopinis, atsirasiąs kada nors ateityje; tai mokytas žemaitis, kuriam kada nors galės prireikti, pavyzdžiui, ir prieskoninių augalų (*walgisynos poonyzskos*, p. 61). Pabrėža savo veikale pateikia tų *ponišku* augalų, surinktų iš diduomenės šiltnamių, pavadinimus. Pratarmė – tai padėka bendraminčiams ir pagalbininkams, paties Pabrėžos veikalo skaitymo versija, siūloma įsivaizduojamam skaitytojui, – veikalo receptijos numatymas, išankstinė reakcija į galimus priekaištus ir į palaikymą. Sociolingvistui tai itin įdomi medžiaga, juolab kad pratarmė didelės apimties.

Prie asmenų, kuriems dėkojama, priskirtas ir Daukantas. Kaip Daukanto teksto *Istoryje Zemaytyszka* aidą galima traktuoti pasakymą Pabrėžos *Taisliuje*: „atgała yr pates wersmes woos kojy iikelamas“ (p. 53). Juk Daukantas skiepijo mintį, kad senovės lietuvių miškas maitino, augino, saugojo, gynė:

Jaunū[me]ne senowie Letuwiū ir Zâmaitiū netimsoiē, užpelinie atsiweipusi, nelindoiē rudineis laikū, negi žēima essant rangaōs szēltōs trobōs užka[kaj]lie; bet berna weine sudergte darg[a]nomis, nuczežē nu litaus, kittle apszarmote nu speigū, apdumte pugomis par wissa deina grumies neiszžengamosē girrēsē beparglita cze su malkomis, aure su meszkomis, szernas, taures, pratindameis i spieka ir karē, idant kurē deina galtetum neprietelus saō tiewainēs graudinte¹⁰.

Padėkos pratarmė padeda atsekti tuomečių šviesuolių ratą. Gaila, kad Pabrėža mini tik kelis iš ponuomenės, kunigų, bajorų, ūkininkų, padėjusių jam keliaujant. Pavyzdžiui, itin dėkoja Vėžaičių grafui Leonardui Wolmeriui, bet nemini Platerių, tik nurodo buvęs ir Švėkšnoje. Jurgio Platerio Gedminaičių dvaro, kur grafas apsigyveno nuo 1831 metų, nenurodo. Įdomu, ar Pabrėža galėjęs susipažinti su Plateriu keliaudamas arba vėliau?

2. DOMAS KAUNAS, *BIBLIOTHECA GEORGII COMITIS DE PLATER*. Šios knygos gimimas taip pat susijęs su „daugeliu skirtingo amžiaus ir užsiėmimo žmonių“ (p. 12), kuriuos autoriui, renkant medžiagą, pavyko sutikti ir gauti naudingų patarimų. Kaunas pratarmėje (p. 9–14) mini Oną Norkutę, Petrą Čeliauską, Anę (Oną) Riterytę-Žasytienę, Aldoną Girskytę-Norvilienę, Edvardą Žasytį, Antaną Rauktį, Arvydą Riterį, Saulių Endriulį, Mindaugą Gaigalą, Viltę Jatulienę, Feliciją Laimę Platerienę, Antaną Venckų, Ramunę Dambrauskienę, Nijolę Lietuvninkaitę, Ireną Adomonię, Daivą Lukšienę, Raimondą Petriką, Miglę Banytę, Anną Grochalą, Rūtą Šrubėnię, Evaldą Grigonį, Aušrą Rinkūnaite, Teresą Mackevič, Eugeniją Ulčinaite, Viliją Gerulaitienę, Steponą Deveikį. Atskirai paminimi mokslininkai, teikę „[d]alykines ir metodologines dvarų kultūros ir istorijos ir paveldotyros konsultacijas“: Giedrius Subačius, Jolita Liškevičienė, Arvydas Pacevičius, Vygintas Bronius Pšibilskis, Viesturas Zanderas, Tomas Petreikis, Romualdas Ginevičius. Pastarasis yra ir knygos įkvėpėjas. Kaunas rašo:

¹⁰ Daukantas [1834], 26r.

Romualdas Ginevičius prieš keletą metų padovanojo XVII a. lotyniškų knygų konvoliutą su J. Platerio bibliotekos nuosavybės ženklais. Jie suteikė akstiną pirmajam Gedminaičių lituanisto asmenybės pažinimo žingsniui (p. 14).

Knygą sudaro jau minėta pratarmė, tiriamoji dalis (p. 15–232), išvados „Balansas“ (p. 233–234), šaltiniai ir tyrinėjimai (p. 235–248), priedai (p. 249–276), santrauka anglų kalba (p. 277–278), rodyklės (p. 279–293), santrumpos (p. 294). Būtina paminėti ir puikų knygos dizainą, jo kūrėją Vidą Kuraitę.

Pirmasis skyrius „Tyrimai, jų dalyviai, tyrimų tradicija ir metmenys“ (p. 15–23) pradedamas vardijant Platerio dvasinius privalumus, dorybes remiantis anonimo (Kaunas laikosi minties, kad tai – Simonas Stanevičius) nekrologu, spausdintu *Литовский вестник–Kuryer Litewski* 1836 metų gegužę:

išsilavinimas, atvirumas, neutrali, netgi atsargi, atstumą nuo imperijos politinių galių išsauganti pilietinė laikysena, kūrybiškumas, visuomeninio užsakymo besistiebiančiai lietuvių tautotyrai suvokimas ir pasiaukojimas jam, artumas liaudžiai, geranoriškos pastangos ją suprasti ir padėti. Portretą nuspalvina jaunatviškas idealizmas ir intuityvus atsirbojimas nuo ano meto dvarininkijos gyvenenos, kurią vėlesnės kartos veikia pripažino ydinga. Galbūt pirmą kartą senosios Lietuvos intelektualinėje literatūroje sureikšmintai pasakyta, kad savo siekiams įgyvendinti J. Plateris kaip universalią priemonę naudojo knygą. Ją švietimo sumetimais skleidė kaimo bendruomenėje ir būsimų tyrimų tikslu kūrė biblioteką, istorijos dokumentų ir muzealijų rinkinį. Autorius pabrėžė šios veiklos savitumus: taupumą, lėšų investavimą į knygas ir rankraščius, kūrybinę veiklą juos gausinant, darbų publikavimo planus (p. 15).

Šis dvasinių ir kitų Platerio privalumų dėstymas tampa ne tik svariausiu argumentu, kodėl knyga parašyta, bet ir visos knygos surinktos medžiagos dėstymo planu. Iš nekrologo Kaunas iškėlė tas savybes, kurios buvo būtinos rekonstruojant Platerio gyvenimą su knyga ir tarp knygų. Tolesniuose knygos skyriuose perteikiami surinkti argumentai, pavyzdžiai, tarsi siekiant šiandienos lietuviui įrodyti, kad nekrologo autorius buvo teisus. Didesnę knygos dalį sudaro Platerio gyvenimo ir veiklos tyrimas, pavyzdžiui: „Jurgis Plateris: asmenybė, tėviškė, titulas ir turtas“ (p. 47–68); „Tiriamieji darbai“ (p. 69–92); „Biblioteka ar lituanistikos kolekcija: idėja ir apmatai“ (p. 93–96); „Knygos kultūra“ (p. 145–150).

Tačiau *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater* yra ne tik apie gabų ryškių vokiškų šaknų dar turintį jaunuolį, kuris, susidomėjęs lietuvių kalba, savo bibliotekoje kaupė lituanistiką, tyrinėjo lietuvių kalbą, lietuviškos knygos istoriją, domėjosi istorija ir kt. Šalia to, Kaunas parodo XIX amžiaus dvarų kultūrą (atkuria Švėkšnos dvaro, Gedminaičių palivarko istoriją), dvaruose sukauptų knygų, kitų vertingų muzealijų likimą keičiantis kartoms ir valdžioms.

Pirmajame skyriuje „Tyrimai, jų dalyviai, tyrimų tradicija ir metmenys“ Kaunas aptaria ankstesniųjų tyrėjų darbus, remdamasis jais, Platerio lektūra ir atliktais darbais, nustato jo interesų sritis: „J. Platerį apibrėžčiau tokiomis kategorijomis: *filologas, istorikas, knygotyrininkas, kolekcininkas, bibliofilas, leidybos mecenatas*“ (p. 21).

Daug naujų faktų pateikiama skyriuje „Darbo šaltiniai“ (p. 25–42). Pavyzdžiui, patikrinus metrikų knygas tikslinamos Platerių šeimos ar su Plateriu susijusių asmenų gyvenimo datos, vietos. Aiškiai pasakoma, kad Jurgis Plateris buvo krikštytas trimis vardais: Jurgis Jonas Vincentas, o gimė Klaipėdoje 1810 m. liepos 3 d. (pagal Grigaliaus kalendorių).

Skyriuje „Plateris: asmenvardžio forma ir rašyba“ (p. 43–46) rašoma:

Vokiečių kilmingųjų šeimų žinynas nurodo, kad šaltiniuose pirmasis paminėtas giminės atstovas vadinosi *Humpertus von dem Broel genannt Plaeter* (Humpertus iš Broelio, pramintas Plateriu), ir sieja su 1210 metais, švėkšniškiai grafai jau vėlyvaisiais laikais ir, atrodo, kiek susireikšmindami rašė – *Herebold de Bröel Graf Plater* (Hereboldas grafas Plateris iš Broelio). [...] Viduramžių vokiečių kalboje (Mittelhochdeutsch) buvo žodis *blate, plate*, reiškiantis krūtinės šarvą. Juo remdamiesi galėtume daryti dvi prielaidas. Pirmoji: šeima viešumon iškilo kaip šarvų kalėjai. Nagingi šio amato atstovai įgydavo turtą ir bajorystę, tad ir Humpertus, arba Hereboldas, iš Broelio tokiu pat būdu galėjo tapti grafu, o pravardę paversti titulo priedėliu. Antroji: senovėje vokiečių karys su krūtinės šarvu buvo vadinamas *plater*. Taigi, viduramžių riteris, Švėkšnos grafų protėvis, turėjo prašmatnų arba labai patikimą krūtinės šarvą, dėl kurio laimėjo svarbų, o gal ir ne vieną mūšį, todėl ir buvo pramintas *Plateriu* (p. 43).

Šiame skyriuje aptariama pavardės rašyba lietuvių ir lietuviškoje spaudoje, argumentuotai apsisprendžiama rašyti *Plateris*. Aptariamas ir vardų rašymas monografijoje.

Skyriuje „Jurgis Plateris: asmenybė, tėviškė, titulas ir turtas“ iš pradžių iš tolo apsižvalgoma Švėkšnos dvare, parodoma grafų ekonominė galia, jos priežastys; pereinama prie vaikų lavinimo, studijų. Kaunas atsisako ankstesnio požiūrio į grafą lituanistikos tyrėją, esą šis mokėjęs lietuvių kalbą dar vaikas ir gerai kalbėjęs švėkšniškių dūnininkų tarpe (p. 56). Manoma, kad tebejaučianti vokiškas šaknis ir sulenkėjusi šeima negalėjo pastūmėti Platerio tyrinėti valstiečių kalbos. Detaliau aptariamas mokslas Kražių gimnazijoje, Stanevičiaus pasirodymas brolių Aleksandro, Kazimiero ir Jurgio gyvenime. Patikslinamos aplinkybės, kuriomis jis 1825 metais įstojo į Vilniaus universitetą, apžvelgiama grafo skaityta lektūra. Manoma, kad būtent universiteto aplinka, draugystė su Stanevičiumi kreipė lituanistinių darbų link. Tačiau atkreiptinas dėmesys ir į Vaclovo Biržiškos nuorodą, kad Platerio motina buvo kunigaikštė Karolina Giedraitytė, vyskupo Juozapo Arnulfo Giedraičio giminaitė¹¹, tad galėjo vaikams skiepyti meilę lietuvių kalbai.

Šiame skyriuje patikslinamos gyvenimo vietos ir laikas, detalizuojamos Platerio vedybų su Natalija Mikszewiczówna aplinkybės, sūnaus Teodoro gimimas ir jo nelaimingo gyvenimo istorija.

Skyriuje „Tiriamieji darbai“ (p. 69–92) analizuojamas, kad ir nelabai gausus, rašytinis Platerio palikimas. Pirmą kartą detaliai iš knygos istoriko pozicijų aptariamas Platerio rankraštis *Materiały do historyi literatury języka litewskiego* (toliau – *Materiały*),

¹¹ BrZA III 210.

kurio pavadinimą siūloma versti *Leidinių lietuvių kalba istorijos medžiaga* (p. 74). Kaunas mano, kad šis išlikęs rankraštis laikytinas „*lietuvių knygos istorijos parengiamosios medžiagos rinkiniu* [kursyvas autoriaus – R. B.]“ (p. 76). Monografijos autorius argumentuotai aptaria knygotyrimus Platerio įgūdžius (p. 78), remdamasis įrašais sako, kad rankraštyje nėra leidinių, išspausdintų po 1831 metų. „Tai reikštų, kad rengimas sustojo 1832 m., sprendžiant iš datuotų įrašų – rudenį, tik kurios ne kurios pastabos įrašytos 1833 m.“ (p. 85) Kadangi rankraštyje nurodyta, kad knygų užregistruota ir iš Pabrėžos bibliotekos Kretingos vienuolyne (p. 77), galima spėti, kad Plateris ir Pabrėža susipažino anksčiau, negu pastarasis – su Daukantu. Vytautas Merkys nenurodo ankstesnių jų pažinties metų negu 1834-ieji. Jis rašo, kad iš Pabrėžos laiško Jonui Krizostomui Gintilai žinoma apie istoriko atostogas Kretingoje: „*Bówa pri musó* šiais metais kilnus jaunuolis, *wadyynams Jomiilesta Pons Symóns Dawkąts* [kursyvas autoriaus – R. B.]“¹². Iš laiško citatos matyti, kad anksčiau Daukanto Pabrėža greičiausiai nepažinojo. Atrodo, kad žemaičiai, XIX amžiaus trečiojo dešimtmečio viduryje baigę studijas Vilniaus universitete, tik laikinai išsilakstė į visas puses. Daugiau ar mažiau įsitvirtinę, jie juto poreikį imtis įgyvendinti idėjas, kurios plito iš Vakarų, apie kurias girdėjo ir iš Vilniaus universiteto profesorių. Kaip augančio poreikio vienyti jėgas rezultata galima traktuoti 1834 metų susibūrimą Kretingos vienuolyne.

Tolesniuose Kauno knygos skyriuose „Biblioteka ar lituanistikos kolekcija: idėja ir apmatai“ (p. 93–96), „Bibliotekos komplektavimas“ (p. 97–99), „Bibliotekos dydis ir rinkinio *de visu* metmenys“ (p. 101–144), „Knygos kultūra“ (p. 145–150), kaip rodo ir pavadinimai, aptariama biblioteka. Kaunas rašo:

Tyrimo metu autoriui pavyko nustatyti iš viso 91 pavadinimo bibliotekos dalykus: 76 knygas, 5 mokslo žurnalų ir tęstinių leidinių tomus, 1 grafikos spaudinį ir 9 rankraščius. Vieni leidinių egzemplioriai pagal J. Platerio bibliotekos antspaudus buvo nustatyti de visu, kiti – pagal šaltinius. Išlikusių rankraščių – autorių ir J. Platerio arba kartu su S. Stanevičiumi darytų nuorašų – yra šeši, žinomų šaltinių – trys [...]. Šie radiniai leidžia nubrėžti orientacinius bibliotekos turinio kontūrus, kai ką pasakyti apie struktūrą pagal amžius ir kalbas, ją sieti su paties J. Platerio amžiaus tarpiniais, išsilavinimu ir interesais (p. 102–103).

Toliau aptariamos Platerio bibliotekoje buvusios ar galėjusios būti knygos: istorijos, teisės, filologijos, knygotyros, kitų mokslų bei mokslo pažintinė literatūra. Palyginus su Daukanto biblioteka, matyti, kad kauptos panašios knygos, nemažai ir tų pačių. Vadinas, juodu siejo tie patys interesai, vienijo tos pačios idėjos, kurias realizuoti sutrukdė ankstyva Platerio mirtis. Štai rankraštyje *Materiaty* Plateris rašo: „*Autoriui sunku tolimą Vilnių pasiekti, todėl išganingiausias sprendimas būtų, jei Žemaičių vyskupas Varniuose įkurtų diecezijos spaustuovę*“ (p. 149). Be abejo, spaustuovės būtinybė iškilo tik turint planų apie būsimų veikalų, švietėjiškų knygų ir pan. leidimą. Manytina, kad vėlesnė veikla Daukanto Peterburge buvo bendrų sumanymų atgarsis.

¹² Merkys 1991, 63.

Apibendrinant skyrius, kuriuose daugiausia rašoma apie Platerį, galima sakyti, kad Kaunui pavyksta be didelio pieteto, su reikiama pagarba faktams, išlaikant chronologinę įvykių seką, bet kartu suskirstant gyvenimą į fragmentus, pagal tam tikras temas, papasakoti spartų, bet trumpą gyvenimą nugyvenusio grafo istoriją. Kaunas Platerį vaizduoja taip, kad asmenį atitinka poelgiai. Faktai pateikiami priimtinių nuomonių fone; kartais tos nuomonės, radus naujų faktų, koreguojamos. Kartais remiamasi ne tokiais įtikimais argumentais, randama naujesnių motyvacijų.

Skyrius „Bibliotekos migracijos pradžia“ tyrimą pasuka bibliotekos likimo linkme. Kaunas rašo:

Bibliotekos migracijos istorija po jos kūrėjo netekties yra atsekama, nors kai kuriuos epizodus reikėtų tikslinti. Jos pirmieji žingsniai į nebūtį prasidėjo tą akimirka, kai J. Plateris tapo bajorvedžiu ir knygas išsivežė į Raseinius (p. 151).

Po savininko laidotuvių biblioteka buvo išgabenta ne į velionio namus Gedminaičiuose, bet į brolio Kazimiero Platerio dvarą Stemplėse (p. 152).

Kaunas primena, kad perkelta biblioteka „išliko gyvybinga“, joje toliau dirbo Stanevičius, teikė apie ją „informaciją interesantams“ (p. 152). Autorius tikslina bibliotekos grįžimą į Gedminaičius. Manoma, kad greičiausiai ji ten pervežta po Kazimiero Platerio mirties 1872 metais (p. 155).

Tolesniuose skyriuose (p. 157–218) „Švėkšnos metas“, „Po dalybų“, „Kultūros paveldas raudonojoje zonoje“, „Švėkšnos dvaro archyvo ir bibliotekos žūtis“, „Veprių link“, „Į visas keturias puses“ pasakojama bibliotekos istorija, kai 1900 metais buvo pervežta į Švėkšną, kur šeimininkavo Jurgio Platerio sūnėnas Adomas Plateris. Kaunas apibūdina Švėkšnos dvarą, jo šeimininkus, biblioteką ir muzealijas ir rašo, kad „[i]siliejus Gedminaičių rinkiniams, Švėkšnos biblioteka įgavo mokslui reikšmingo kultūros paveldo svorį ir vardą“ (p. 162). Bibliotekos istorija atkurama iki pat 1940 metų, o knygų bei rinkinių likimas – iki šių dienų.

Paskutiniame skyriuje „Gedminaičių palociaus ir dvarvietės likimas“ (p. 219–232), kaip rodo ir pavadinimas, aptariamas Jurgio Platerio dvaras, kurį šiam tėvas užrašė testamentu.

„Balansas“ – netikėtas, kiek dirbtinis, finansų srities terminas, pavartotas vietoj išvadų. Autorius žodžiu balansas (lotyniškai *bis* ‘dukart’ + *lanx* ‘svarstyklių lėkštė’) į viena tarsi susumuoja pasakojime įgytą aktyvą ir pasyvą: tai, kas tikrai žinoma ir kur dar reikia tyrimų. Autorius mano, kad Platerio asmenybės bruožai tokie:

Aktyvi laikysena, vidinės ir išorinės galimybės jį įtvirtino tarp iškiliausių Lietuvos bajoriškojo sluoksnio lituanistinio sąjūdžio dalyvių ir reprezentantų. Jo asmenybė buvo pavyzdinė ir kviečianti, netgi provokuojanti europietiškosios kultūros tradicijoms ir naujovėms. Jeigu jo veikla būtų plėtojama toliau, galėjo tapti epochinės svarbos reiškiniu (p. 233).

Tačiau anksti mirusio ir daugelio sumanymų įgyvendinti nespėjusio Platerio idėjas, jungdamas su savosiomis, tęsė Daukantas.

Apibendrinant pastabas apie abi aptartąsias knygas (Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos *Taislius augyminis* ir Domo Kauno *Bibliotheca Georgii Comitis de Plater. Jurgio Platerio biblioteka – Lietuvos knygos kultūros ir mokslo paminklas*), galima pasakyti, kad knygos gerokai papildo pirmosios XIX amžiaus pusės publikuotus tekstus ir faktus, kelia minčių, bet būtina ir toliau šia linkme ieškoti medžiagos, įtikinamų argumentų. Pabrėža, Platerį, Daukantą jungė bendras požiūris į Lietuvos ateities kūrimą: gausinti ir stiprinti lietuviškosios inteligentijos gretas, ugdyti lietuvių kalbą, vartoti ją visoje gyvenimo srityse. Jų atsiribojimas nuo 1831 metų sukilimo paremtų mintį, kad grupėje vyravo prolietuviškos nuotaikos, pamąstymai apie atskirą etninių Lietuvos žemių *ūkę* (Daukanto žodis, reiškęs ‘valstybė’), o galbūt, kaip rodytų jų lektūra ir darbai, svarstyta apie bendrą visų baltiškų tautų ateitį.

Literatūra:

- DAUKANTAS, SIMONAS, [1834]: *Istoryje Zemaytyszka*; LLTIBR: f. 1 – SD2; rankraštis, 551 l.
[DAUKANTAS, SIMONAS,] 1847: PAMOKIMAS a’pe AUGINIMĄ TABOKU, KÓRI ISZRASZĘ GUDISZKAJ D. Strukow o I Žiamajtiū kalbą išzgoldę Jonas Girdenis. PETROPILIE. Ispaus-tas pas K. Kraju. 1847.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas, redaktorių kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. redaktorė), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (www.lkz.lt).
- MERKYS, VYTAUTAS, ²1991: *Simonas Daukantas*, Vilnius: Vyturys.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1993: „Simono Daukanto požiūris į bendrinę kalbą“, *Simonas Daukantas. LAIS* 5, Vilnius: Viltis, 63–68.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1996: „Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos Žemaičių kalba“, *LAIS* 8. *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 10–113.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2012: „Lietuviškos Uptono Sinclairio ‘Džiunglės’“, *Upton Sinclair, Džiunglės*, iš anglų kalbos vertė Rasa Drazdauskienė, Vilnius: Aukso žuvis, 7–33.

ROMA BONČKUTĖ
Literatūros katedra
Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 84
LT-92294 Klaipėda, Lietuva
el. p.: roma.bonckute@ku.lt

Gauta 2012 m. lapkričio 22 d.